

POHJOISMAISTAKO MALLIKSI? ¹

Havaintoja edustuksellisesta demokratiasta ja sen toteutumisesta viidessä Pohjoismaassa ensimmäisen maailmansodan jälkeen

Markku Laakso*

Johdanto

Suomen maantieteellinen, historiallinen ja kulturellinen sitoutuminen muihin Pohjoismaihin on ollut useasti vaikuttamassa yhteiskuntamme uudistushankkeiden suuntautumiseen muiden Pohjoismaiden (lähinnä Ruotsin) mallin mukaisesti. Näin ollen ei ole yllättävää, että myös ajatukset edustuksellisesta demokratiasta sekä sen konkreettisesta toteuttamisesta vaalijärjestelmän muodossa ovat maassamme muotoutuneet muita Pohjoismaita esikuvana pitäen. Kun lisäksi muistetaan, että Ruotsissa, Tanskassa ja Norjassa tapahtui olennaisia vaalijärjestelmän muutoksia 1950-luvun alussa ja Ruotsissa vielä tämänkin vuosikymmenen alussa, on muutospaine maassamme näiden ratkaisujen suuntaan ollut voimakasta.

Kelppaavatko muut Pohjoismaat esikuvaksi Suomelle? Tämän artikkelin tarkoituksena on nimenomaan pyrkiä selvittämään Pohjoismaiden vaalijärjestelmien luonteenomaisimpia piirteitä ja vaalijärjestelmien muutosten perusteita sekä toisaalta osoittamaan empiiristen vaalitulosten perusteella joitakin tärkeitä vaalijärjestelmien jatkoseuraamuksia. Mitä tapahtuu, kun vaalijärjestelmää muutetaan? Saavutetaanko vaalijärjestelmän muutoksella ennalta asetetut tavoitteet? Täydelli-

sen vastauksen antaminen näihin kysymyksiin vaatisi varsin perusteellista maan historiallisen kehityksen, yhteiskunnallisen rakenteen ja puoluejärjestelmän vuorovaikutuksen analyysiä, joka tämän esityksen puitteissa on luonnollisesti mahdotonta. Pääpaino onkin kohdistettu lähes yksinomaan vaalijärjestelmän suhteellisuuteen sekä »suoraan» vaikutukseen puoluejärjestelmään. Sen sijaan poliittisen järjestelmän toimintatasolle ulottuvat jatkoseuraamukset (esim. stabiilien hallituskoalititioiden turvaaminen vaalijärjestelmän muutoksella jne.) on lähes kokonaisuudessaan jätetty tästä esityksestä pois.

Pohjoismaiden vaalijärjestelmien perusteet

Tarkasteltaessa Länsi-Euroopan maiden vaalijärjestelmiä voidaan helposti tehdä se päätelmä, että Pohjoismaat ovat ainoa maantieteellinen kokonaisuus, jossa edustuksellisen demokratian toteuttaminen vaalijärjestelmän muodossa perustuu samantapaisille ratkaisuille. Esim. Keski-Euroopan maiden vaalijärjestelmien rakenne on varsin erilainen. Belgiassa paikkojen jako tapahtuu kolmivaiheisesti käyttäen kvootti- ja *d'Hondt*-menetelmiä.² Hollannin vaalijärjestelmän erikoisuus on taas koko maan pitäminen yhtenä vaalipiirinä paikkoja jaettaessa.³ Ranskassa on siirrytty 1950-luvulla tunnetusti kaksivaiheiseen äänestysmenettelyyn yhden edustajan vaalipiireissä.⁴ Länsi-Saksassa sovel-

* Dosentti, Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin laitos, os. Tuusulantaival 48 A 7, 00420 Kerava, puh. 243 823

letaan sekajärjestelmää, jossa osa paikoista jaetaan yhden miehen vaalipiireissä, osa taas usean ehdokkaan vaalipiirissä d'Hondt -menetelmällä. Ehtona edustuksen saamiselle Bundestag'iin on 5 % valtakunnallisen äänikynnyksen ylittäminen sekä kolme suoraan voitettua paikkaa.⁵ Itävalta puolestaan soveltaa ensisijaisesti *Hagenbach—Bischoff* -kvoottimenetelmää. Tällä menetelmällä jakamattomat paikat määritetään puolueille d'Hondt -metodia soveltaen 25 vaalipiiristä muodostetuilla neljällä alueella.⁶ Sveitsin poliittiselle elämälle tyypillinen kantonijako heijastuu myös paikkojen jakoon maan soveltaessa *Hagenbach—Bischoff* -kvoottia.⁷

Myöskään Etelä-Euroopan maat eivät juuri muistuta toisiaan vaalijärjestelmien rakenteen suhteen. Italiassa sovelletaan mutkikasta ja monivaiheista kvoottimenetelmää.⁸ Kreikan vaalijärjestelmä on kokenut lukuisia muutoksia. Nykyinen järjestelmä sisältää myös monivaiheisen kvootti -menetelmän soveltamisen ja vaalipiirien yhdistämisen aina paikkajoon eri vaiheissa.⁹ Niin ikään Brittein saarien vaalijärjestelmäratkaisut poikkeavat myös toisistaan. Englannissa on tunnetusti enemmistövaalijärjestelmä¹⁰ Irlannin soveltaessa puolestaan »Single-Transferable Vote» -menetelmää.¹¹

Vaikka Pohjoismaat muodostavat melko homogeenisen alueen niin maantieteellisen, historiallisen ja kulturellisen kehityksensä että myös vaalijärjestelmiensä ominaispiirteitten suhteen, on Pohjoismailla kuitenkin myös melko suuria eroavaisuuksia. Seuraavassa tarkastellaan Islannin, Norjan, Ruotsin, Suomen ja Tanskan vaalijärjestelmien ominaispiirteitä.

Islanti

Islannin parlamentti, *Althing*, on Euroopan vanhin; lakiasaattävä kokous piti is-

tuntoja jo 930-luvulla.¹² Suhteellinen vaalitapa otettiin Islannissa käyttöön v. 1915 perustuslaissa. Althingin kokoa suurennettiin 40-jäseniseksi (aikaisemmin 34 jäsentä). Jäsenistä 34 valittiin yhden ja kahden edustajan vaalipiireistä suhteellista enemmistöä käyttäen kuudeksi vuodeksi. 6 aiemmin kuninkaan nimittämää edustajaa valittiin nyt suhteellisin vaalein d'Hondt -menetelmällä 12 vuodeksi (puolet uusiutui 6 vuoden periodein).¹³ Suhteellista vaalitapaa sovellettiin valtakunnallisella tasolla vastakohtana enemmistövaalitalle, jota sovellettiin vaalipiireittäin. Äänioikeus- ja vaalikelpoisuus vaalipiiritasolla oli yli 25-, valtakunnallisella tasolla yli 35-vuotiailla islantilaisilla.

Seuraavan kerran vaalilakia muutettiin v. 1920. Althingin jäsenmääräksi tuli 42 edustajaa, joista 10 valittiin suhteellisilla vaaleilla (4 edustajaa Reykjavikista ja 6 edustajaa valtakunnalliselta tasolta). 20 vaalipiiristä valittiin yksi edustaja ja 6 vaalipiiristä 2 edustajaa suhteellisella enemmistövaalimenetelmällä.¹⁴

V. 1934 vaalilain mukaan Althingin jäsenmäärä vaihteli 38:sta 49:ään. 34 edustajaa valittiin suhteellisilla enemmistövaaleilla maaseutuvaalipiireistä Reykjavikin edustajien valinnan tapahtuessa samalla tavoin kuin aikaisemminkin. Näiden lisäksi oli 11 paikkaa, jotka jaettiin puolueille äänimäärän osoittamassa suhteessa.¹⁵ V. 1942 paikkalukua nostettiin 52:een, joista 21 valittiin yhden miehen vaalipiireistä enemmistövaalimenetelmällä, loput 20 d'Hondt -menetelmällä (6 vaalipiiristä 2 edustajaa sekä Reykjavikista 8 edustajaa).¹⁶

V. 1959 yhden edustajan vaalipiirit lakautettiin ja siirryttiin kokonaan suhteellisiin vaaleihin. Althingissä on ollut tästä lähtien 60 jäsentä, jotka valitaan kerrallaan 4 vuodeksi. Paikoista 11 on edelleen tasoituspaikkoina, jotka toisin kuin aikai-

semmin, käytetään aina. Tasauspaikkojen saamisen edellytyksenä on yhden paikan voittaminen suoraan käydyissä vaaleissa.¹⁷

Norja

Suhteellinen vaalitapa säädettiin Norjassa v. 1919 perustuslain muutoksen yhteydessä.¹⁸ Tätä ennen v. 1815—1905 vaalit olivat olleet epäsuorat enemmistövaalit, ja tämän jälkeen aina vuoteen 1919 sovellettiin ehdotonta enemmistövaalijärjestelmää yhden ehdokkaan vaalipiireissä. V. 1919 vaaleista tuli suhteelliset listavaalit usean ehdokkaan vaalipiireissä, joista valittiin 3—7 edustajaa käyttäen d'Hondtin laskentamenetelmää.

V. 1930 uudistuksen mukaan kaksi tai jopa useampi puolue voi asettaa yhdessä ehdokkaat. Kullakin tällaiseen liittoon (listeforbund) kuuluvalla puolueella oli vaaleissa oma listansa, jossa oli ilmoitettu kenen kanssa kyseinen puolue oli liitossa. Jos äänestäjä ei halunnut ääntään liiton hyväksi, hän sai pyyhkiä liittoa koskevan maininnan yli.¹⁹ V. 1936 vaalikausi pidentettiin neljäksi vuodeksi.

Vaalijärjestelmä pysyi peruspiirteiltään samanlaisena aina vuoteen 1953 asti, jolloin otettiin käyttöön mod. Sainte Laguë -menetelmä d'Hondtin tilalle. Vaalipiirien lukumäärä on ollut tästä lähtien 19—20, joista valitaan 4—13 edustajaa. Vaaliliitot puolueiden välillä on kielletty.²⁰ Norjan parlamentti, *Storting*, koostuu 155 jäsenestä (vuoden 1973 vaaleista lähtien).

Ruotsi

Suhteellinen vaalitapa tuli voimaan Ruotsissa v. 1909. Aikaisemmin oli ollut käytössä yksinkertainen enemmistövaalitapa yhden edustajan vaalipiireissä. V. 1909 uudistuksen mukaan vaalipiirejä oli yhteensä 56 ja jokaisesta valittiin 3—8 edus-

tajaa d'Hondt -vaalimenetelmällä.²¹ Varsinkin havaittiin, että sovellettaessa d'Hondt -menetelmää pienissä vaalipiireissä varsin suuri osa äänistä menee »hukkaan». Tämän vuoksi vaalipiirien lukumäärää pienennettiin v. 1921 56:sta 28:aan, jolloin vaalipiirien koko tuntuvasti suureni. V. 1924 sallittiin vaalipiiritason vaalikartellit.²²

Seuraava huomattava uudistus tapahtui vasta v. 1952, jolloin siirryttiin mod. Sainte Laguë -menetelmän käyttöön. Vaalipiiriluku säilyi edelleen samana.²³

Viimeisin tärkeä muutos tapahtui v. 1969 osana valtiosäännön uudistamista. Uusi yksikamarinen *Riksdag* korvasi entisen kaksikamarisen järjestelmän. Edustajien kokonaislukumäärä pieneni nyt 349:ään. Näistä 310 valitaan 28 vaalipiiristä suhteellisilla vaaleilla käyttäen mod. Sainte Laguë -menetelmää. Loput 39 paikkaa käytetään tasoituksipaikkoina. Uudistuksen yhteydessä otettiin käyttöön myös äänikynnys: vain puolueet, jotka saavat 4 % koko maan tai 12 % vaalipiirin äänistä, voivat saada edustajan parlamenttiin.²⁴

Suomi

Suhteellinen vaalitapa otettiin maassamme käyttöön v. 1906. 200-jäsenisen eduskunnan ensimmäiset jäsenet valittiin seuraavana vuonna. Alusta alkaen on sovellettu d'Hondt -menetelmää ja käytetty 14—15 vaalipiiriä. Vaalijärjestelmä on pysynyt peruspiirteiltään samana aina vuosisadan alusta lähtien.

Vaalipiireistä on valittu 6—23 edustajaa. Toiseen maailmansotaan asti Lappi lähetti eduskuntaan yhden suhteellisin enemmistövaalein valitun edustajan. V. 1948 lähtien eduskunnassamme on ollut puolestaan yksi edustaja Ahvenanmaalta.

Vuosien 1907—17 vaaleissa äänestäjä sai äänestää korkeintaan kolmea vaalipiirissä ehdokasta. Vaaliliitot olivat sallittuja

sekä puolueiden sisällä että niiden välillä. V. - 35 vaalilaissa ehdokasasettelua muutettiin. Listalla sai olla nyt vain kaksi ehdokasta eikä äänestäjä saanut muuttaa ehdokkaiden järjestystä, joka oli sallittua edellisen vaalilain mukaan. Vuoden 1954 vaaleista lähtien on siirrytty yhden ehdokkaan listojen käyttöön. Uudessa vaalilaissa v. 1969 säädettiin, että vain rekisteröidyt puolueet saavat nimittää ehdokkaita. Uusimman vaalilain (1975) mukaan puolueet ovat menettäneet yksinoikeutensa ehdokkaiden asettamiseen.

Tanska

Ensimmäiset suhteelliset vaalit järjestettiin Tanskassa v. 1856. Vaalimenetelmänä oli Andrean kehittämä »Single Transferable Vote». V. 1886 otettiin käyttöön enemmistövaalijärjestelmä, joka oli voimassa vuoteen 1920 asti. Tällöin siirryttiin takaisin suhteellisiin vaaleihin ja *Folke-tingin* jäsenet valittiin d'Hondt -menetelmällä, johon oli yhdistetty tasoituspaikejärjestelmä.²⁵ Tasoituspaikeja oli aluksi yhteensä 32 ja ne jaettiin Sainte Laguë -menetelmällä. Vuosina 1920—53 äänestäjä sai antaa äänensä joko puolueelle tai jollekin ehdokkaalle.²⁶

V. 1953 parlamentista tuli yksikamari-nen. Kansankäräjät muodosti 175 Tanskan edustajaa, 2 Grönlannin edustajaa ja 2 edustajaa Fär-saarilta. Edustajapaikoista 135 jaetaan mod. Sainte Laguë -menetelmällä 2—15 ehdokkaan vaalipiireistä; loput 40 paikkaa käytetään tasoituspaikeina. Tasoituspaikeiden jakoon voivat osallistua ainoastaan puolueet, jotka ovat saaneet ainakin yhden vaalipiiripaikan, vähintään kahdessa maan kolmesta vaalivyöhykkeestä annetuista äänistä keskimäärin yhteen paikkaan riittävän määrän ääniä tai koko maassa vähintään 2 % annetuista äänistä.²⁷

Pohjoismaiden vaalijärjestelmien kehityspiirteet: yhteenveto

Koska tämä artikkeli keskittyy etupäässä vaalijärjestelmien suhteellisuuden ja vaalijärjestelmien puoluejärjestelmätasois-ten jatkoseuraamusten analyysiin, on välttämätöntä edellisen keskustelun perusteella periodisoida kunkin maan kohdalta vaalit ensimmäisen maailmansodan jälkeeseen sellaisiin jaksoihin, joissa vaalijärjestelmä on peruspiirteiltään pysynyt muuttumattomana. Tällaisen ryhmityksen tekeminen on vaikeaa, mikäli kaikki muutokset vaalijärjestelmän eri komponenteissa otettaisiin huomioon. Toisaalta taas jos otetaan huomioon vain merkittävät muutokset, on luokituksen tekeminen Pohjoismaiden osalta yksikäsitteistä ja helppoa. Taulukossa 1 on esitetty periodisointi, mainittu kullakin aikavälillä järjestettyjen vaalien lukumäärä sekä muutamalla sanalla luonnehdittu vielä vaalijärjestelmän ominaispiirteitä.

Eniten vaaleja on ensimmäisen maailmansodan jälkeen järjestetty (vuoden 1976 loppuun mennessä) Tanskassa, yhteensä 23 vaalit. Norjassa järjestettyjen vaalien lukumäärä on ollut pienin (14). Ainut maa, jossa vaalijärjestelmä on käytännöllisesti katsoen säilyttänyt peruspiirteensä on Suomi. Muut maat on periodisoitu 2—3 jakson vaalijärjestelmässä tapahtuneiden huomattavien muutosten vuoksi.

Pohjoismaiden vaalijärjestelmille on tunnusomaista tällä hetkellä tasoituspaikejärjestelmän suuri suosio: kolme viidestä maasta on ottanut tämän menettelyn käytäntöön; viimeisenä maana Ruotsi 1970-luvun alusta. Kaikkia Länsi-Euroopan maita ajatellen on mod. Sainte Laguë -menetelmän käyttö myös tyypillistä Pohjoismaille; muut maat Länsi-Euroopassa eivät ko. menetelmää sovelle. Vaalijärjestelmien muutospyrkimyksissä Pohjoismaat

Taulukko 1. Pohjoismaiden vaalijärjestelmien kehitys ensimmäisen maailmansodan jälkeen: aikaperiodit, vaalien lukumäärä sekä vaalijärjestelmien ominaispiirteet

	vaalien lukumäärä	vaalijärjestelmän ominaispiirteet
ISLANTI		
1927—59	12	d'Hondt + enemmistövaalitapa + 11 tasoituspaikkaa
1959—74	5	d'Hondt -menetelmä yksinomaan + 11 tasoituspaikka
	17	
NORJA		
1921—27	3	d'Hondt
1930—49	5	d'Hondt + vaaliliitot (listeforbund)
1953—73	6	mod. Sainte Laguë; vaaliliitot kiellettyjä
	14	
RUOTSI		
1920—48	9	d'Hondt + vaalikartellit
1952—68	6	mod. Sainte Laguë
1970—76	3	mod. Sainte Laguë + 4 ⁰ / ₀ :n äänikynnys + 39 tasoituspaikka
	18	
SUOMI		
1919—75	19	d'Hondt + vaaliliitot
TANSKA		
1920—53	14	d'Hondt + 32 tasoituspaikka
1953—75	9	mod. Sainte Laguë + 2 ⁰ / ₀ :n äänikynnys + 40 tasoituspaikkaa
	23	

ovat jo vuosikymmenien ajan muodostaneet homogeenisen alueen: vaalijärjestelmän muuttamismallit ja -perusteet on tavallisimmin etsitty juuri tämän maantieteellisen alueen sisältä.

Tarkasteltaessa eri Pohjoismaissa tapahtuneiden vaalijärjestelmä uudistusten tavoitteita voidaan epäilyksittä niiden pää-tavoitteena pitää suhteellisuuden lisäämistä. Kuten myöhemmin empiirisistä tuloksista havaitaan, olivat vaalit Islannissa varsin epäsuhteelliset aina vuoteen 1959

saakka, jolloin maassa siirryttiin enemmistö- ja suhteellisten vaalien sekamuodosta yksinomaan d'Hondt -menetelmän soveltamiseen. Esim. vuoden 1931 vaaleissa Islannin Edistyspuolue voitti 36 % äänistä ja yli 50 % paikoista, kun taas Itsenäisyyspuolue 45 % äänistä ja vain 15 paikkaa kaikkien paikkojen lukumäärän ollessa 42.²⁸ Epäoikeudenmukainen paikkajako herätti laajaa keskustelua ja vaatimuksia suhteellisuuden lisäämiseksi. Äänien ja paikkojen paremman vastaa-

vuoden lisäämiseksi muutettiin mm. vaali-piirijakoa ja lisättiin parlamentin kokoa, mutta varsin heikolla menestyksellä: vaalit säilyivät edelleen epäsuhteellisina. Islannin esimerkki osoittaa, kuinka vähän muiden vaalijärjestelmän osakomponenttien muuttamisella on vaikutusta vaalien suhteellisuuteen, mikäli maa soveltaa osittainkin enemmistövaalitapaa. Tätä epäsuhteellisuutta ei vähentänyt edes Islannin käyttämä tasoituspaikkajärjestelmä. Näin ollen ei ollut ihmeteltävää, että paine enemmistövaalitavan poistamiseen kasvoi vuosikymmenten mittaan ja niin maa siirtyikin v. 1959 soveltamaan yksinomaan suhteellista vaalitapaa.

Vaalien epäsuhteellisuus oli myös Norjassa keskeisin tekijä maan siirtyessä soveltamaan suhteellista vaalitapaa 1920-luvun vaihteessa. Esim. vuoden 1915 vaaleissa Venstre oli saanut 33 %:lla äänistä peräti 60 % paikoista. Sitä vastoin Työväenpuolue oli 32 %:lla äänistä saanut vain 15 % paikoista.²⁹ Vaalien suhteellisuutta ei olennaisesti lisännyt maan parlamentin koon suurentaminen 126:sta 150:aan. Vasta d'Hondt -menetelmän käyttöönotto usean ehdokkaan vaalipiireissä paransi ratkaisevalla tavalla suhteellisuutta. Seuraava tärkeä vaalijärjestelmän muutos tapahtui v. 1953 ja jälleen päätaavoitteena oli vaalien suhteellisuuden lisääminen.³⁰ Uudistusta valmisteltiin huolellisesti tekemällä useita selvityksiä sekä aikaisempien vaalien suhteellisuudesta että myös muiden maiden vaalijärjestelmistä.³¹ Mm. Suomi oli mielenkiinnon kohteena. Huomionarvoista tehdyissä selvityksissä oli se, että suurta painoa asetettiin suhteellisuuden lisäksi myös muille vaalijärjestelmän muutoksen tavoitteille: puoluehajaannuksen estämiselle, toimintakykyisen hallituksen luomiselle sekä parlamentaarisen hallitustavan parhaiten mahdollistavalle vaalijärjestelmämuutukselle.³²

Näin ollen vaalijärjestelmämuudistusta ei nähty tavoitteena sinänsä, vaan kiinnitettiin ennen muuta huomiota vaalijärjestelmämuudistuksen jatkoseuraamuksin koko poliittisen järjestelmän toiminnan kannalta.

Vaikka Norjan vuoden 1953 vaalijärjestelmämuudistuskeskustelussa tuotiin painokkaasti esille muitakin näkökohtia kuin pelkkä vaalien suhteellisuus, muotoutui itse uudistus varsin suoraviivaisesti vaalien suhteellisuuden lisäämisen suuntaan. d'Hondt korvattiin mod. Sainte Laguë -järjestelmällä, joka menetelmä suosi vähemmän suuria puolueita. Puoluejärjestelmän fragmentaation estämiseksi päätettiin ottaa käytäntöön lukusarjan ensimmäisen jakajan 1 sijasta 1.4. Näin ensimmäisen paikan voittaminen tehtiin jonkin verran vaikeammaksi. Uudistus vaikutti luonnollisesti pienpuolueiden asemaa heikentävästi.

Ruotsin siirtymiseen suhteelliseen vaalitapaan jo v. 1909 vaikuttivat useat eri tekijät. Naapurimaassa Suomessa oli jo hieinan aikaisemmin otettu käyttöön suhteellinen vaalitapa, yksikamarinen parlamentti ja naisten äänioikeus. Huomiota kiinnitettiin paitsi siihen, että suhteellinen vaalitapa mahdollistaisi äänien ja paikkojen välisen suuremman vastaavuuden myös moniin muihin suhteellisen vaalitavan jatkoseuraamuksiin. Suurten yhteiskunnallisten mullistusten välttämiseksi katsottiin suhteellisen vaalitavan olevan hyvä keino, koska suuret muutokset puolueiden voimasuhteissa eivät olisi uuden järjestelmän mukaan mahdollisia. Suhteellinen vaalitapa säilyttäisi myös voimatasapainon maanviljelijäin ja kasvavan teollisuusväestön välillä.³³ d'Hondt -menetelmään päädyttiin sen oikeudenmukaisuuden ja yksinkertaisuuden vuoksi. Lisäksi korostettiin menetelmän puoluejakautumista estä-

vää vaikutusta, joka katsottiin mm. vaalivoittomenetelmien haitaksi.³⁴

Ruotsissa havaittiin uuden vaalijärjestelmän käyttöönoton jälkeen siinä monia puutteita. Laadittiin useita selvityksiä muiden maiden vaalijärjestelmistä tilanteen parantamiseksi.³⁵ Eriyisen suurta huomiota kiinnitettiin äänioikeuden laajentamiseen; naiset saivat äänioikeuden vasta v. 1921. Myös vaalipiirien koko katsottiin liian pieneksi, että suhteellinen vaalitapa voisi toimia optimaalisesti.³⁶ Lisäksi käytössä ollut vaalikartellijärjestelmä herätti laajaa keskustelua.³⁷

Aina kolmen vuosikymmenen mittainen vaalijärjestelmäkeskustelu päättyi vuoden 1952 uudistukseen. Eriyisen suuri merkitys uudistuksen kannalta oli v. 1950 asetetun komitean työskentelyllä, joka antoi mietintönsä seuraavana vuonna.³⁸ Punnettavia vaihtoehtoja oli kolme: 1) vaalipiirien koon suurentaminen, 2) tasauspaikkajärjestelmän käyttöönotto ja 3) d'Hondtin menetelmän korvaaminen jollakin muulla menetelmällä. Vaihtoehtoisista vaalimenetelmistä pohdittiin erityisesti Sköldin kynnysmenetelmää, yksinkertaista kvoottia, Droopin kvoottia sekä Sainte Laguë menetelmää. Koska sovellettavaa vaalijärjestelmää oli kritisoitu useista syistä (huono suhteellisuus, vaalikartellit vaikeuttavat äänestäjän toiveiden toteutumista, epätyytyttävä vaalipiirijako, suurten puolueiden edullinen asema) komitea teki empiirisen selvityksen väitettyjen vaikutusten toteamiseksi. Aineistona oli aikaisempien vaalien tulokset.³⁹

Vuoden 1952 uudistuksen päätavoitteena oli paremman suhteellisuuden takaaminen. Samalla haluttiin eliminoida vaalikartellien vaikutus. Mod. Sainte Laguë -menetelmä pystyi siinä historiallisessa tilanteessa täyttämään nämä kaksi tavoitetta, sillä sen oli todettu johtavan ilman vaalikartellien käyttöä samaan suhteellisuuteen

kuin aikaisemmin sovellettava järjestelmä.⁴⁰ Uudistuksessa pyrittiin ottamaan huomioon myös poliittisen järjestelmän tehokkuus ja demokraattisen hallitustavan säilyminen. Tähän liittyi ajatus siitä, että tekemällä ensimmäisen paikan saanti vaikeammaksi voitiin vähentää puoluehajanusta.⁴¹

Tyytyväisyys vuoden 1952 uudistukseen ei ollut pitkäaikainen. Jo paria vuotta myöhemmin asetettiin komitea selvittämään perustuslain kokonaisuudistusta, jossa hallitusmuodon, valtiopäiväjärjestyksen ja vaalilainsäädännön muuttaminen tuli pohdinnan kohteeksi. Ensisijainen tavoite ei mainitun kokonaisuudistuksen yhteydessä ollut enää suhteellisuuden lisääminen sinänsä, vaan huomiota kiinnitettiin ennen muuta ylempien valtioelinten keskinäisen työnjaon ja toiminnan sekä parlamenttienemmistöjen muodostumisen helpottamiseen vaalijärjestelmämuutoksen avulla.⁴² Vaalipiirijakoa, laskentamenetelmää ja äänikynnystä pidettiin sopivina keinoina edellä mainittuihin päämääriin pääsemiseksi. Ruotsin vuoden 1970 vaalilainsäädännön uudistaminen osoittaa avaraa näkemystä vaalijärjestelmän asemasta ja vaikutuksista. Uudistuksella on merkitystä paitsi vaalien suhteellisuudelle myös valtiopäivien ja hallituksen toiminnan tehokkuudelle. Kaikkien tavoitteiden yhtäaikainen saavuttaminen on mahdotonta, joten tavoitteet on asetettava prioriteettijärjestykseen ja maksimoitava kokonaisuudessaan.⁴³

Norjan tapaan myös Tanska siirtyi varsin myöhään soveltamaan suhteellista vaalitapaa. Enemmistövaalitavasta luopumiseen vaikutti ensisijaisesti muiden maiden tapaan vaalien varsin korkea epäsuhteellisuus.⁴⁴ Suhteellisuuden korostaminen sai varsin keskeisen aseman uudessa vaalijärjestelmässä, jossa d'Hondt -menetelmän lisäksi otettiin käyttöön 32 tasoitus-

paikkaa. Näin ollen on ymmärrettävää, että vaalijärjestelmän uudistamiskeskustelu oli kolmena seuraavana vuosikymmenenä huomattavasti laimeampaa kuin esim. Ruotsissa; onhan vaalien suhteellisuuden lisääminen lähes aina ollut vaalilainsäädännön uudistuksen päätavoite.⁴⁵

Tanskan vaalilainsäädännössä tapahtui 1950-luvun alussa jonkin verran muutoksia. Vaalipiiripaikkojen lukumäärää haluttiin lisätä suhteessa lisäpaikkoihin. Tämän vuoksi nähtiin tarpeelliseksi muuttaa d'Hondt -menetelmää, jotta poikkeama suhteellisuudesta ei olisi huonontunut.⁴⁶ Uuden menetelmän tulisi olla suhteellisempi ja ottaa huomioon erityisesti pienpuolueet. Vaalilakikomitea päätyi ehdotamaan samantapaista ratkaisua kuin Norjassa ja Ruotsissa: paikkojen jaon suorittamista mod. Sainte Laguë -menetelmällä (ensimmäinen jakaja 1.4).⁴⁷ Liiallista puoluejärjestelmän fragmentoitumista pyrittiin estämään 2 %:n äänikynnyksellä.

Pohjoismaiden puoluejärjestelmien ominaispiirteitä

Vaalijärjestelmätutkimuksen — tapahtuipa se teoreettisella tai empiirisellä tasolla — on välttämätöntä ottaa huomioon tutkittavan maan kulloinenkin puoluejärjestelmä muiden historiallisten tekijöiden lisäksi. Puoluejärjestelmä muotoutuu varsin suurelta osalta vaalijärjestelmästä riippumatta, joskin vaalijärjestelmän muutoksilla voidaan toisaalta vaikuttaa myös puoluejärjestelmään.⁴⁸ Vaalijärjestelmän uudistusmallien esittämisessä unohdetaan monasti se seikka, että esikuvan ottaminen toisesta maasta edellyttää maiden puoluejärjestelmän varsin suurta samankaltaisuutta. Täsmälleen samanlainen vaalijärjestelmä kahdessa puoluejärjestelmästä täysin erilaisessa maassa saattaa johtaa

vaalien suhteellisuuden ja vaalijärjestelmän muiden jatkoseuraamusten kannalta varsin erilaisiin lopputuloksiin.

Muistuttavatko Pohjoismaat riittävästi toisiaan puoluejärjestelmiensä ominaispiirteitten suhteen, jotta vaalijärjestelmien uudistusmallien omaksuminen mainitun maantieteellisen alueen sisältä olisi perusteltua? Lukuun ottamatta Islantia on kaikissa muissa Pohjoismaissa edustettuina seuraavat viisi puoluetta: konservatiivit, liberaalit, keskusta (agraaripuolue), sosiaalidemokraatit (tai työväenpuolue) ja kommunistit. Vastakohtaisuus sosialistit/eisosialistit näyttää olevan tärkein puoluekenttää jakava tekijä Pohjoismaissa.⁴⁹ Islannin puoluejärjestelmä poikkeaa muista maista varsin paljon. Islannissa ei ole erillistä liberaalipuoluetta eikä myöskään konservatiiveja. Suurin puolue Itsenäisyyspuolue sijoittuu poliittisen kentän oikealle puolelle muistuttaen kuitenkin enemmän esim. Englannin konservatiiveja tai Länsi-Saksan kristillisdemokraatteja kuin muiden Pohjoismaiden liberaali- tai konservatiivipuolueita.⁵⁰

Kaikille Pohjoismaille on ollut tyypillistä suhteellisen vaalitavan ja yleisen äänioikeuden omaksuminen varsin varhaisessa vaiheessa.⁵¹

	yleinen äänioikeus	suhteellinen vaalitapa
ISLANTI	1915	1915
NORJA	1915	1921
RUOTSI	1921	1909
SUOMI	1907	1907
TANSKA	1918	1920

Huolimatta monista samankaltaisuuksistaan on Pohjoismailla varsin suuriakin eroavaisuuksia puoluejärjestelmän rakenteen suhteen. Berglund ja Lindström näkevät erona erityisesti niiden dimensioiden lukumäärän, jotka ovat tärkeitä puolue-

järjestelmän rakenteen muotoutumisessa. Heidän mukaansa Ruotsin puoluejärjestelmä on muokkaantunut ainoastaan dimension vasemmisto/oikeisto perusteella, Tanskassa etniset ja uskonnolliset vastakohtaisuudet ovat olleet kasvattamassa puolueiden lukumäärää, Norjassa jyrkät alueelliset vastakohtaisuudet ovat puolestaan tärkeitä.⁵² Berglund ja Lindström näkevät Suomen poikkeavana muihin Pohjoismaihin verrattuna varsin monien vastakohtaisuusdimensioiden vuoksi. Vasemmisto/oikeisto -dimension lisäksi he erottavat puoluejärjestelmässämme maalaiset/kaupunkilaiset-, kommunistit/ei-kommunistit ja suomenkieliset/ruotsinkieliset -dimension.⁵³ Vaikka edellä mainitut dimensiot ovat merkitykseltään perin erilaisia, on Suomen erikoisuus vastakohtaisuuksiensa suuren lukumäärän suhteen otettava huomioon maamme vaalijärjestelmän uudistamiskeskustelussa, mikäli mallia haetaan muista Pohjoismaista. Jo aikaisemmin on viitattu myös Islannin puoluejärjestelmän rakenteellisiin eroihin muihin Pohjoismaihin verrattuna.

Vaikka edelliset tosiasiat ovat yleisesti tunnettuja, on syytä painottaa niiden merkitystä erityisesti vaalijärjestelmien vertailevassa tutkimuksessa. Mitä enemmän voimakkaita yhteiskunnan rakenteeseen liittyviä vastakohtaisuuksia on olemassa ja mitä enemmän ne heijastuvat puoluejärjestelmän muotoutumiseen, sitä vähemmän vaalijärjestelmällä on vaikutusta puolueiden saamaan kannatukseen ja tätä kautta puoluejärjestelmään.⁵⁴ Lukuun ottamatta puoluejärjestelmään vaikuttavien perusvastakohtaisuuksien lukumäärää ovat Pohjoismaat vaalijärjestelmiensä kehityksen suhteen pääpiirteiltään vertailukelpoisia: kaikissa Pohjoismaissa varsin aikaisin omaksuttu suhteellinen vaalitapa ja yleinen äänioikeus ovat olleet myötävaikutta-

massa puoluejärjestelmien kehitykseen kohti monipuoluejärjestelmää.⁵⁵

Vaikka Pohjoismaiden puoluejärjestelmissä on pääpiirteissään viittä erilaista aatesuuntaa edustavat puolueet, on yksittäisten puolueiden kannatuksessa suuria eroavaisuuksia. Ensinnäkin Tanskassa ja Suomessa puolueiden lukumäärä on huomattavasti muita Pohjoismaita suurempi.⁵⁶ Norjalle ja Ruotsille on tyypillistä työväenpuolueen/sosiaalidemokraattien varsin voimakas kannatus, ajoittain jopa yli 50 % annetuista äänistä. Myös Tanskassa sosiaalidemokraateilla on ollut suuri kannatus, n. 40 % äänistä. Sen sijaan Suomessa tämän puolueen kannatus on ollut toisen maailmansodan jälkeen aina alle 30 %. Muihin maihin verrattuna sosiaalidemokraattien kannatus Islannissa on ollut varsin vaatimatonta luokkaa, n. 15—20 %. Suurin puolue Islannissa on ollut — päinvastoin kuin muissa Pohjoismaissa — oikeistoon lukeutuva puolue, Itsenäisyyspuolue, jonka kannatus on ollut n. 40 %. Myös kommunististen puolueiden kannatuksessa on suuria eroavaisuuksia Pohjoismaiden välillä. Suomessa kommunistien (SKDL) kannatus on ollut n. 15—20 %:n luokkaa, Islannissa kannatus on ollut hieman pienempi, Norjassa, Ruotsissa ja Tanskassa puolestaan n. 5 %.

Tarkasteltaessa Pohjoismaita puoluejärjestelmiensä rakenteen suhteen havaitaan monien samankaltaisuuksien lisäksi myös olennaisia eroavaisuuksia. Norja ja Ruotsi muistuttavat eniten toisiaan; liekö tässä eräs syy myös maiden samantyyppisiin vaalijärjestelmäratkaisuihin. Poikkeavin maa on Islanti. Myös Suomi poikkeaa puoluejärjestelmän rakenteensa suhteen muista Pohjoismaista siinä määrin, että tämä tulisi ottaa huomioon pohdittaessa Pohjoismaiden vaalijärjestelmäratkaisujen soveltuvuutta maamme olosuhteisiin.

Valtion suhteellisuuden ja puoluejärjestelmän fragmentaation tutkimisesta

Ennen empiiristen tulosten esittämistä on välttämätöntä kiinnittää huomiota vaalien suhteellisuuden ja puoluejärjestelmän fragmentaation mittaamenetelmiin. Koska tämän artikkelin tarkoituksena ei ole mittaamenetelmien kehittäminen, kiinnitetään metodisiin seikkoihin vain vähän huomiota. Artikkelissa käytettävät metodit on sitä paitsi esitetty jo aikaisemmissa julkaisuissa.⁵⁷

Edustuksellisen demokratian eräs tärkeimmistä pääkysymyksistä on aina liittynyt vaalien suhteellisuuden problematiikkaan. Tästä huolimatta vasta viime aikoina on kiinnitetty tarkemmin huomiota siihen, että vaalien suhteellisuus riippuu monista eri tekijöistä. Vaalijärjestelmän suhteellisuutta vääristävä vaikutus pystytään tarkemmin arvioimaan vasta sitten, kun vaalijärjestelmä on jaettu osakomponentteihinsa. Vaalien suhteellisuus (P) voidaan periaatteessa esittää funktiona:

$$P = f(a, b, c, d, e, \dots)$$

missä a = vaalimenetelmä, b = vaalipiirin koko, c = parlamentin koko, d = vaaliliitot, e = tasauspaikkajärjestelmä jne.

Keskustelu vaalien suhteellisuudesta on keskittynyt — maamme ei tässä suhteessa ole poikkeus — pääasiallisesti eri vaalimenetelmien tarkasteluun. Tällä tutkimusalueella onkin saavutettu varsin merkittäviä tuloksia viime aikoina. Teoreettisen analyysin perusteella on esim. pystytty asettamaan eri vaalimenetelmät suhteellisuusjärjestykseen.⁵⁸ Joissakin tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota myös muihin vaalijärjestelmän osakomponentteihin, mutta osakomponenttien keskinäisen merkityksen arviota suhteessa vaalien suhteellisuuteen ei ole juuri suoritettu,

vaikka tämän pitäisi olla eräs keskeisimmistä vaalijärjestelmätutkimuksen kiinnostuksen kohteista. Vaikuttaako esim. b enemmän P:hen kuin a? Mikä on kahden, kolmen tai neljän osakomponentin yhteisvaikutus?

Vaalien suhteellisuuden riippuvuus useasta eri vaalijärjestelmän osakomponentista on tärkeätä ymmärtää myös siksi, että kaikki suhteellisuutta mittaavat tunnusluvut antavat tulokseksi ainoastaan »kokonaisuhteellisuuden», ts. mittaavat suhteellisuutta vaalijärjestelmä-tasolta. Näin ollen tuloksia on välttämätöntä täydentää ottamalla huomioon vaalijärjestelmän eri komponenttien vaikutus suhteellisuuteen.

Yksinkertaisin suhteellisuusindeksi perustuu puolueiden saamien ääni- ja paikkaosuuksien vertailuun. Indeksiksi voidaan kirjoittaa seuraavasti:⁵⁹

$$D = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n \left| v_i - s_i \right|$$

missä v_i = puolueen i ääniosuus, s_i = puolueen i paikkaosuus, n = puolueiden lukumäärä. Indeksiksi D saa arvon = 0, mikäli kaikkien puolueiden ääni- ja paikkaosuudet vastaavat toisiaan. Mitan maksimiarvo on puolestaan = 1 (ylärajan määrittämiseksi ykköseksi on indeksiin lisätty kertoja 1/2).

Päätelmien teko edellä kuvatun pelkän suhteellisuusindeksin perusteella antaa kuitenkin varsin riittämättömän kuvan erilaisten vaalijärjestelmien toiminnasta. Tämän lisäksi tarvitaan mitta, joka selvittää eri vaalijärjestelmävaihtoehtojen vaikutusta puoluejärjestelmään. Tällaisen mitan soveltaminen on perusteltua myös siitä syystä, että erilaisten vaalijärjestelmien perustelun yhteydessä on kiinnitetty huomiota niiden ominaisuuteen lisätä/väh-

hentää puoluejärjestelmän fragmentaatiota.

Tulkinnallisesti yksinkertaisin puoluejärjestelmän fragmentoitumisen mitta on ns. efektiivisten puolueiden lukumäärän indeksi, joka voidaan määrittellä seuraavasti:⁶⁰

$$N = \frac{1}{\sum_{i=1}^n x_i}$$

missä x_i = puolueen i osuus äänistä ($x_i = v_i$), paikoista ($x_i = s_i$) tai »vaikutusvallasta» ($x_i = p_i$). Efektiivisten puolueiden lukumäärää merkitään näissä tapauksissa vastaavasti N_V (äänet), N_S (paikat) ja N_P (vaikutusvalta).

Efektiivisten puolueiden lukumäärän määrittelyminen ääni- ja paikkatasolta on varsin yksinkertaista vaalien lopputuloksen perusteella. Sen sijaan puolueiden vaikutusvallan mittaaminen on jo huomattavasti monimutkaisempaa. Yksimielisyyttä siitä, mikä on »paras» valtaindeksi ei ole saavutettu.⁶¹ Lisäksi valtaindeksin määrittelyssä on päätettävä, mitkä päätössäännöt otetaan mukaan tarkasteluun. Tämän artikkelin empiirisen osan sovellutuksessa on päädytty Shapley-indeksiin ja sen määrittämiseen ainoastaan yksinkertaisen enemmistön osalta.

Vaalien suhteellisuus ja puoluejärjestelmien fragmentaatio Pohjoismaissa ensimmäisen maailmansodan jälkeen

Taulukossa 2 on esitetty suhteellisuusindeksien sekä efektiivisten puolueiden lukumäärän keskiarvo ja standardipoikkeama Pohjoismaissa aikaisemmin määritellyillä aikaperiodeilla ensimmäisen maailmansodan jälkeen.

Suhteellisuusindeksi D varioi suuresti sekä maiden välillä että myös maan sisällä. Jälkimmäinen havainto osoittaa, että vaalijärjestelmien muuttaminen on varsin tehokkaasti heijastunut vaalien suhteellisuuteen. Suurin muutos vaalien suhteellisuudessa yksittäisiä maita tarkasteltaessa on tapahtunut Islannissa. d'Hondt- ja enemmistövaalijärjestelmän sekamuoto aiheutti epäsuhteellisimmat vaalit kaikki Pohjoismaat huomioon ottaen huolimatta siitä, että käytössä oli myös tasoituspaikkajärjestelmä. Viimeaikaiset Islannin vaalit ovat sitä vastoin olleet varsin suhteelliset maan jakaessa edustajapaikat yksinomaan d'Hondt -menetelmällä soveltaen lisäksi entisenlaista tasoituspaikkajärjestelmää.

Norjan suhteellisuusindeksiärvot (D) ovat toiseksi korkeimmat muut Pohjoismaat huomioon ottaen. Vaaliliittojen salliminen d'Hondt -menetelmää sovellettaessa lisäsi hieman vaalien suhteellisuutta. Sama tulos voidaan osoittaa myös Suomen kohdalta.⁶² Huomattava suhteellisuuden paraneminen tapahtui maan vaihdettua vaalimenetelmänsä mod. Sainte Laguë -järjestelmään.

Ruotsissa ollaan siirretty jatkuvasti kohti suhteellisempia vaaleja vaalilainsäädännön muutosten myötä. Norjan tavoin d'Hondt -vaalimenetelmän vaihtaminen mod. Sainte Laguë -menetelmään suhteellisesti vaaleja varsin huomattavasti. Suhteellisuus parani entisestään maan ottaessa käyttöön lisäksi tasoituspaikkajärjestelmän v. 1970 vaaleista lähtien huolimatta siitä, että samalla sovelletaan äänikynnystä.

Suomi on koko tutkittavan periodin ajan käyttänyt peruseriaatteiltaan samanlaista vaalijärjestelmää. Vaalit ovat olleet kohtuullisen suhteelliset verrattuna muihin Pohjoismaihin. Läheisin vertailukoh-

Taulukko 2. Suhteellisuusindeksien sekä efektiivisten puolueiden lukumäärän keskiarvo ja standardipoikkeama (suluissa) Pohjoismaissa ensimmäisen maailmansodan jälkeen

	D	N _V	N _S	N _P	$1 - \frac{N_S}{N_V}$	$\frac{N_S - N_P}{N_V}$
ISLANTI						
1927—59	.120 (.058)	3.48 (0.31)	3.16 (0.42)	2.91 (0.59)	.092	.072
1959—74	.036 (.001)	3.68 (0.26)	3.51 (0.12)	3.19 (0.25)	.046	.087
NORJA						
1921—27	.086 (.007)	4.47 (0.35)	3.98 (0.22)	3.19 (0.27)	.110	.176
1930—49	.081 (.038)	3.92 (0.21)	3.27 (0.43)	2.32 (1.10)	.166	.242
1953—73	.061 (.015)	3.78 (0.57)	3.35 (0.39)	1.94 (0.68)	.114	.373
RUOTSI						
1920—48	.054 (.012)	3.55 (0.30)	3.21 (0.29)	2.47 (0.71)	.096	.208
1952—68	.036 (.009)	3.30 (0.09)	3.09 (0.13)	2.38 (0.65)	.064	.215
1970—76	.021 (.003)	3.52 (0.03)	3.37 (0.06)	2.76 (0.20)	.043	.173
SUOMI						
1919—75	.049 (.015)	5.04 (0.61)	4.66 (0.58)	4.29 (0.86)	.075	.074
TANSKA						
1920—53	.020 (.012)	3.77 (0.28)	3.68 (0.27)	3.23 (0.37)	.024	.119
1953—75	.033 (.014)	4.59 (1.05)	4.32 (1.05)	3.70 (1.03)	.059	.135

ta Suomelle on Ruotsi aikana 1920—48, jolloin maa sovelsi myös d'Hondt -menetelmää. Vaalien suhteellisuudessa ei juuri huomaa eroa Suomen vastaavan arvoon verrattuna v. 1919—75. Sen sijaan on syytä kiinnittää huomiota siihen, että Norjan suhteellisuusindeksi (D) on huomattavasti Suomen vastaavaa indeksiä suurempi, vaikka maa soveltaa nykyisin mod. Sainte Laguë -järjestelmää. Selityksenä Norjan vaalien epäsuhteellisuudelle Suomeen ja

Ruotsiin verrattuna on näitä maita huomattavasti pienempi vaalipiirien koko. Tulos osoittaa selvästi, että tehtäessä vertailuja eri maiden vaalijärjestelmien suhteellisuuden välillä tulisi kaikki vaalijärjestelmän osakomponentit ottaa mukaan tarkasteluun. Yksinomainen huomion kiinnittäminen vaalimenetelmään saattaa johtaa virheellisten johtopäätösten tekoon.

Tanskan vaalit ovat koko tutkittavalla periodilla olleet varsin suhteelliset. Vaa-

lien suhteellisuuden kehityksessä tulokset ovat jossain määrin paradoksaalisia, koska vaalien suhteellisuus näyttää jonkin verran pienentyneen viime aikoina, vaikka myös Tanskassa on siirrytty d'Hondt -menetelmästä mod. Sainte Laguë -menetelmään. Erot ovat kuitenkin sangen pienet. Tanskan esimerkki osoittaa, että vaalijärjestelmän osakomponenttina tasoituspaikkajärjestelmällä on huomattavasti suurempi merkitys kuin vaalimenetelmällä. Tarkasteltaessa niitä Pohjoismaita ja niitä aikaperiodeja, jolloin maat ovat soveltaneet tasoituspaikkajärjestelmää (Islanti 1959—74, Ruotsi 1970—76, Tanska 1920—53 ja 1953—75)⁶³ havaitaan suhteellisuusindeksien antavan keskimäärin varsin samanlaisia arvoja. Poikkeama täydellisestä suhteellisuudesta on pieni, vain 2.0—3.6 %. Myös D-indeksin standardipoikkeama on näissä tapauksissa varsin pieni osoittaen vaalitulosten huomattavaa stabiilisuutta.

Tarkasteltaessa kokonaisuudessaan Pohjoismaissa tehtyjä vaalilainsäädännön tarkistuksia voidaan todeta muutosten lisäneen vaalien suhteellisuutta Tanskaa lukuun ottamatta.

Mitä vaalilainsäädännön muutokset merkitsevät puoluejärjestelmän fragmentoitumisen kannalta on varsin vaikeasti arvioitavissa. Tämä johtuu siitä, että vaalijärjestelmä on vain yksi puolueiden kannatukseen vaikuttava tekijä. Vaalijärjestelmän puoluejärjestelmän fragmentaatioon kohdistuva vaikutus tulee näkyviin vasta verrattaessa paikkojen tasolta laskettua fragmentaatiota äänien fragmentoitumiseen. Mitä lähempänä efektiivisten puolueiden lukumäärä paikkojen tasolta laskettuna (N_S) on efektiivisten puolueiden lukumäärää äänitasolla (N_V) sitä suhteellisempi vaalimenetelmä on. Täydellisesti suhteellisissa vaaleissa $N_V = N_S$. Toisaalta mitä enemmän efektiivisten puolueiden

lukumäärä pienenee siirryttäessä äänien tasolta paikkojen tasolle, sitä epäsuhteellisemmat vaalit ovat, ts. sitä suurempia arvoja indeksi $1 - N_S/N_V$ saa. Indeksien D ja $1 - N_S/N_V$ välillä vallitsee melko korkea positiivinen korrelaatio.⁶⁴ Suhteellisuuden kasvu merkitsee täten tavallisesti indeksin $1 - N_S/N_V$ arvon pienenemistä. Empiiristen tulosten mukaan tämä pitää paikkansa kaikkien muiden maiden paitsi Norjan kohdalta. Tämä johtuu ennen muuta siitä, että vuosien 1945—57 vaaleissa Työväenpuolue sai enemmistön paikoista, vaikka sen kannatus jäi ajoittain huomattavastikin alle 50 %:n. Näin ollen paikkojen fragmentaatio jäi huomattavasti äänien fragmentaatiota pienemmäksi, vaikka vaalijärjestelmä sinänsä suhteellistui.

Tarkasteltaessa efektiivisten puolueiden lukumäärää ääni-, paikka- ja päätöstasolla voidaan maiden välillä havaita tiettyjä selviä eroja. Huolimatta suurista muutoksista vaalien suhteellisuudesta säilyy Islannissa efektiivisten puolueiden lukumäärä varsin samana molemmilla tutkitavilla periodeilla. Norjassa äänestäjien tasolla on jatkuvasti tapahtunut tiettyä keskittymistä. Sen sijaan viime aikoina paikkojen tasolla on ollut keskimäärin enemmän efektiivisiä puolueita kuin periodilla 1930—49. Tämä johtuu Norjan nykyisen vaalijärjestelmän suuremmasta suhteellisuudesta. Puolueiden vaikutusvallan tasolla (N_P) on Norjassa efektiivisten puolueiden lukumäärä laskenut viime aikoina jopa alle kahden puolueen. Tämä selittyy sillä, että vuoden 1953—57 vaaleissa Työväenpuolue saavuttaessaan enemmistön parlamentissa omasi yksinkertaisella enemmistöllä käytännöllisesti katsoen kaiken päätösvallan ($N_P = 1.00$) ja että vuosien 1961—73 vaaleissa on Työväenpuolueen keskeinen asema heijastunut myös efektiivisten puolueiden lukumäärän vähäisyytenä.

Ruotsissa efektiivisten puolueiden lukumäärä äänien tasolla on 1970-luvulla kääntynyt jälleen nousuun. Sama tendenssi on havaittavissa myös paikkojen ja puolueiden vaikutusvallan tasoilla. Huomattavin puoluejärjestelmän fragmentoitumisilmiö on tapahtunut Tanskassa, jossa varsinkin 1970-luvulla puoluejärjestelmä on kokenut perustavaa laatua olevia muutoksia. Tämä selittää osaltaan myös Tanskan viimeaikaisten vaalien lievää epäsuhteellistumistendenssiä. Ennen kaikkea puoluejärjestelmän fragmentoitumisen kasvu näkyy äänten tasolla. Mainittakoon, että vuoden 1973 vaaleissa efektiivisten puolueiden lukumäärä äänestäjäkunnan tasolla kasvoi 4.51:stä aina 7.11:een laskeakseen jälleen 5.58:aan viimeisissä vuoden 1975 vaaleissa. Tämä puoluejärjestelmän fragmentoitumisen voimakas vaihtelu näkyy myös lasketuissa standardipoikkeamissa, jotka Tanskan kohdalta määritettyinä periodilla 1953—75 ovat äänten, paikkojen ja puolueiden vaikutusvallan tasoilla huomattavasti muita Pohjoismaiden vastaavia arvoja suurempia.

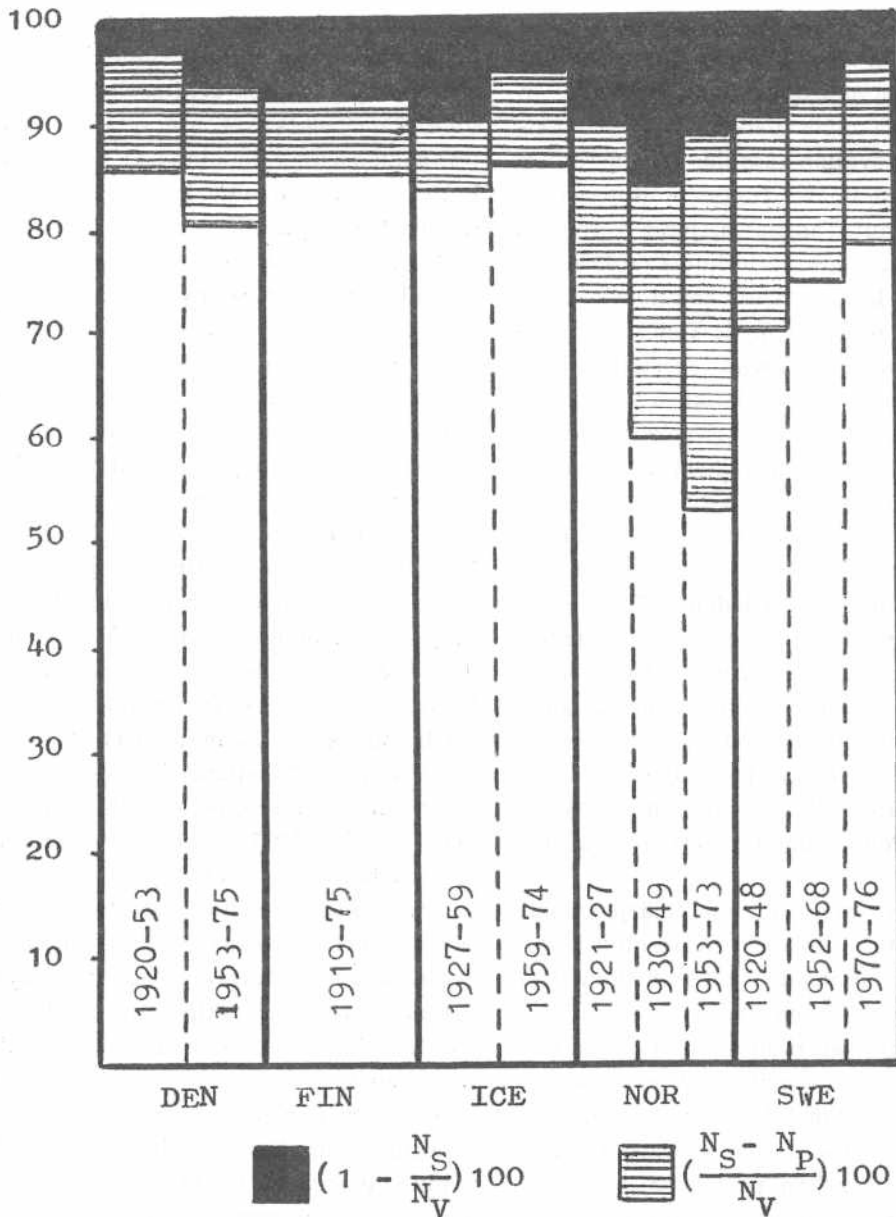
Stabiilein kehitys puoluejärjestelmän fragmentoitumisen suhteen on ollut Ruotsissa, jossa on vaalien suhteellisuudenkin todettiin kehittyneen varsin tasaisesti. Tasaiseen kehitykseen on ainakin osaksi vaikuttanut se, että erilaisten vastakohtaisuuksien lukumäärä Ruotsin puoluejärjestelmässä on varsin pieni verrattuna esim. Suomen ja Tanskan puoluejärjestelmiin.

Taulukon 2 viimeisessä sarakkeessa on esitettyä vielä indeksi $(N_S - N_P)/N_V$, minkä perusteella voidaan tehdä päätelmiä siitä, kuinka paljon efektiivisten puolueiden lukumäärä pienenee siirryttäessä paikkatason fragmentaatiosta puolueiden vaikutusvallan fragmentaatioon. Lukuun ottamatta Islantia vuosina 1927—59 ja Suomea vuosina 1919—75 vähenee efektiivisten puolueiden lukumäärä yleensä

enemmän siirryttäessä paikkatasolta puolueiden vaikutusvallan tasolle kuin siirryttäessä puolueiden äänitasolta paikkatasolle. Tämä merkitsee sitä, että parlamentin päätöksentekotoiminnassa on yleensä Pohjoismaissa puolueiden vaikutusvalta sangen keskittynyttä. Jo edellä on viitattu tässä suhteessa Norjan tilanteeseen.

Taulukon 2 tulokset ovat kuitenkin riippuvia efektiivisten puolueiden lukumäärästä ja nämähän vaihtelevat varsin paljon eri Pohjoismaiden välillä. Tämän vuoksi on laadittu vielä kuvio 1, josta ilmenee prosentteina, kuin paljon efektiivisten puolueiden lukumäärä vähenee siirryttäessä äänitasolta paikkatasolle ja edelleen paikkatasolta efektiivisten puolueiden lukumäärään parlamentin päätöstilanteessa (yksinkertainen enemmistö). Eri maiden kohdalla tarkastelu on suoritettu edellä esitetyn periodisoinnin mukaan.

Islannin kohdalla muutokset ovat suuria, kuten jo suhteellisuusindeksin (D) voimakkaan vaihtelun perusteella voi odottaa. Vuosina 1927—59 efektiivisten puolueiden lukumäärä väheni varsin voimakkaasti äänien tasolta paikkojen tasolle siirryttäessä. Vuosina 1959—74 tilanne on puolestaan muistuttanut muita Pohjoismaita: suurin osa efektiivisten puolueiden lukumäärän vähentymisestä johtuu vaikutusvallan keskittymisestä harvoille puolueille maan parlamentissa. Huomattavin vaikutusvallan keskittyminen muutamille puolueille kaikki Pohjoismaat huomioon ottaen on tapahtunut Norjassa, jossa efektiivisten puolueiden lukumäärä parlamentitasolla on ollut 1950-luvulta lähtien vain n. 53—60 % äänitason efektiivisten puolueiden lukumäärästä. Vallan keskittyminen parlamentissa on ajan mukana vain lisääntynyt Norjassa. Ruotsi puolestaan on esimerkki maasta, jossa efektiivisten puolueiden väheneminen paikkatasolta parlamentitasolle on pysynyt varsin stabiilina.

Kuvio 1. Efektiivisten puolueiden lukumäärän väheneminen siirryttäessä äänitasolta paikkatasolle (■) ja paikkatasolta puolueiden vaikutusvallan tasolle (▨) viidessä Pohjoismaassa ensimmäisen maailmansodan jälkeen.

Suomen tilanne on muihin Pohjoismaihin verrattuna sikäli poikkeuksellinen, että efektiivisten puolueiden lukumäärän vä-

heneminen on varsin pientä ja se tapahtuu tasaisesti äänistä paikkoihin ja toisaalta paikoista vaikutusvaltaan siirryttäessä.

Vastaavalla tavalla kuin Ruotsissa on myös Tanskassa efektiivisten puolueiden väheneminen tasaista paikkatasolta parlamenttitasolle (N_p) siirryttäessä. Efektiivisten puolueiden melko huomattava väheneminen vuosina 1953—75 äänistä paikkoihin siirryttäessä osoittaa vaalien suhteellisuuden vähenemistä vuosiin 1920—53 verrattuna.

Efektiivisten puolueiden lukumäärän tarkastelu ääni-, paikka- ja parlamenttitasolla antaa tärkeitä lisäinformaatiota vaalijärjestelmän suhteellisuuden jatko-seuraamuksista. Mikäli tarkastellaan efektiivisten puolueiden lukumäärää parlamenttitasolla verrattuna äänitasoon voidaan Pohjoismaat jakaa kahteen ryhmään. Islannissa, Suomessa ja Tanskassa mainittu suhde on n. 85 %. Sen sijaan Ruotsissa ja varsinkin Norjassa tapahtuu huomattavasti enemmän keskittymistä efektiivisten puolueiden lukumäärän perusteella. Tarkasteltaessa vastaavia muutoksia eri maiden sisäisessä kehityksessä ovat erot (ehkä Norjaa lukuun ottamatta) varsin pieniä. Tämä osoittaa nähdäkseni sen, että vaalijärjestelmällä on huomattavasti pienempi vaikutus efektiivisten puolueiden lukumäärään kuin puoluejärjestelmien yleisellä rakenteella. Tämän vuoksi vaalijärjestelmien muutosesityksiä tulisi tarkastella aina kunkin maan puoluejärjestelmän ominaispiirteet huomioon ottaen.

Pohdinta

Kokemukset edustuksellisesta demokratiasta ja sen toteutumisesta vaaleissa Pohjoismaissa ensimmäisen maailmansodan jälkeen herättävät maamme kannalta monia kysymyksiä. Voiko Suomi hyödyntää muiden Pohjoismaiden kokemuksia? Ovatko muiden Pohjoismaiden uudistusmallit suoraan siirrettävissä maamme vaalijärjestelmään?

Jo aikaisemmin on huomautettu, että muiden maiden vaalijärjestelmäratkaisujen soveltaminen perustuu olettamuksille, joita on vaikea täyttää. Kullakin maalla on oma historiallinen kehityksensä, yhteiskuntarakenteensa siihen liittyvine vastakohtaisuuksineen jne. Vaalijärjestelmäratkaisujen mekaninen siirtäminen maasta toiseen edellyttää maiden samankaltaisuutta edellä kuvatussa mielessä. Verrattuna muihin Pohjoismaihin on maallamme huolimatta lukuisista samankaltaisuuksista niin paljon eroja, että suora uudistusmallien omaksuminen muista Pohjoismaista ei ole perusteltua. Maamme puoluejärjestelmä eroaa olennaisesti esim. Ruotsin ja Norjan puoluejärjestelmistä. Maassamme on neljä suhteellisen tasaista puoluetta verrattuna huomattavaan puolueiden kannatuksen keskittymiseen edellä mainituissa maissa. Lisäksi puoluejärjestelmämme rakentuu varsin monille »stabiileille» vastakohtaisuuksille verrattuna esim. Ruotsin melko yksioikoiseen puoluekentän muotoutumiseen. Puoluejärjestelmän huomattavat rakenteelliset erot ovat ehkä keskeisin este muiden maiden vaalijärjestelmän uudistusmallien omaksumisessa.

Tämän artikkelin empiirisessä osassa on analysoitu viiden Pohjoismaan yhteensä 72 vaalit. Vaalijärjestelmissä tapahtuneiden huomattavien muutosten perusteella kukin maa jaettiin vielä erilaisiin periodeihin. Yhteenvetona saaduista tuloksista esitetään seuraavassa tärkeimpiä havaintoja:

1. Vaalijärjestelmäuudistusten keskeisin vaatimus, vaalien suhteellisuuden parantaminen, on toteutunut varsin hyvin kaikissa Pohjoismaissa. Ainoa selvä poikkeus tästä on Tanskan vaalijärjestelmäuudistus 1950-luvun alussa, jolloin pyrkimyksenä oli lisätä suhteellisuutta muuttamalla d'Hondt mod.

Sainte Laguë -menetelmään. Empiiristen tulosten mukaan vaalit hieman epäsuhteellistuivat, joskin muutos oli varsin pieni. Sen sijaan Islannissa, Norjassa ja Ruotsissa vaalilainsäädännön muuttaminen on merkinnyt suhteellisuuden kasvua. Islannissa muutos oli varsin huomattava, kun maa v. 1959 vaaleista lähtien sovelsi yksinomaan d'Hondt -menetelmää entisen enemmistövaalien ja d'Hondt -menetelmän sekamuodon sijasta. Norjassa ja Ruotsissa 1950-luvun alussa d'Hondt -menetelmän korvaaminen mod. Sainte Laguë -menetelmällä suhteellisti selvästi vaaleja. Ruotsin uusi vaalijärjestelmä (v. 1970 vaaleista lähtien) merkitsi edelleen suhteellisuuden kasvua siitä huolimatta, että maa nyt käyttää valtakunnallista 4 %:n äänikynnystä.

2. Suhteellisimmat vaalit on maasta riippumatta tuottanut vaalijärjestelmä, jossa on osana tasoituspaikkajärjestelmä (Islanti, Tanska, Ruotsi vuoden 1970 vaaleista lähtien). Tällaisen järjestelmän tuottama suhteellisuus on varsin riippumaton vaalimenetelmästä (jos se ei ole enemmistövaalimenetelmä kuten Islannissa aikaisemmin v. 1959 asti), vaalipiirien koosta jne., ts. tasoituspaikkajärjestelmä on eniten vaalien suhteellisuuteen vaikuttava vaalijärjestelmän osakomponentti.
3. Vaalipiirin koon merkitys vaalien suhteellisuuteen on varsin keskeinen. Norjalla ja Ruotsilla oli aina vuoden 1970 tienoille saakka samantapainen vaalijärjestelmä. Suhteellisuusindeksin (D) keskiarvon perusteella Ruotsin vaalit olivat huomattavasti Norjan vaaleja suhteellisemmat. Tulokseen olennaisesti vaikuttava seikka on Ruotsin kooltaan suuremmat vaalipiirit. Myös Suomessa vaalipiirien koko on verrattuna Norjaan suhteellisesti suurempi.

Niinpä ei ole yllättävää, että vaalijärjestelmämme antaa keskimääräisesti huomattavasti suhteellisemmän lopputuloksen Norjaan verrattuna, vaikka Norja soveltaa mod. Sainte Laguë -järjestelmää, jonka voidaan matemaattisesti olevan d'Hondt -menetelmää suhteellisempi.

4. Vaalien suhteellisuuden vaikutus puoluejärjestelmän fragmentoitumiseen on vaikeasti arvioitavissa, koska vaalien suhteellisuus on vain yksi puolueiden kannatukseen vaikuttava tekijä. Puoluejärjestelmien perusrakenteeseen voidaan vaalijärjestelmällä vaikuttaa vain vähän etenkin kun kaikki Pohjoismaat soveltavat suhteellista vaalimenetelmää. Puolueiden kannatus on varsinkin Ruotsissa ja Norjassa keskittynyttä; ajoittain yksi puolue on saavuttanut enemmistön parlamentissa. Tämä merkitsee sitä, että näissä maissa parlamentin päätöksentekotoiminnassa puolueiden vaikutusvalta kumuloituu entisestä harvemmille puolueille. Mitä useammalle puolueelle kannatus hajaantuu, sitä vähemmän tällaista keskittymistä tapahtuu; Suomi ja Tanska ovat tästä esimerkkejä. Näin ollen vaalijärjestelmän suhteellistamisella ei ole olennaista merkitystä puoluejärjestelmän rakenteeseen sellaisissa maissa, joissa on useita tasavahvoja puolueita (Suomi, Tanska). Sen sijaan maissa, joissa jo äänitasolla on efektiivisten puolueiden lukumäärä pieni, saattaa vaalijärjestelmän suhteellisuuden pienetkin muutokset aiheuttaa suuria muutoksia efektiivisten puolueiden lukumäärään parlamentin päätöstoiminnassa (Norja, Ruotsi). Vaalijärjestelmän ja puoluejärjestelmän interaktio tulisi ottaa aina huomioon tarkasteltaessa vaalilainsäädännön muutosten vaikutuksia.

Varsin laajan Pohjoismaiden vaalilainsäädäntöä koskevan materiaalin läpikäynti ja toisaalta vaalitulosten empiirinen analysointi vaalien suhteellisuuden ja puoluejärjestelmän fragmentaation kannalta osoittaa nähdäkseni selvästi, että vaalijärjestelmämme uudistamisen täytyy tapahtua maamme ominaispiirteet huomioon ottaen. Mielyminen muiden Pohjoismaiden, lähinnä Ruotsin, uudistumalien mekaaniseen kopioimiseen tulisi hylätä ja tilannetta tulisi pohtia ottaen huomioon puoluejärjestelmämme erityispiirteet sekä kaikki vaalijärjestelmämme osakomponentit, niiden keskinäinen merkitys ja niiden kokonaisvaikutus uudistukselle asetettujen tavoitteiden kannalta. Tarkasteluun olisi liitettävä myös mahdollisen uudistuksen vaikutus korkeimpien valtionelinten välisiin suhteisiin sekä ennen kaikkea eduskunnan päätöksentekojärjestelmään.⁶⁵

LÄHDEVIITTEET

¹ Kiitän Emil Aaltosen Säätiötä tämän tutkimuksen taloudellisesta tukemisesta. Pohjoismaiden vaalilainsäädännön muutoksiin liittyvää empiiristä aineistoa on kerännyt tutk.apul. Marjo-Riitta Lehtisalo.

² Ks. esim. U. W. Kitzinger: »The Belgian Electoral System». Parliamentary Affairs. Vol XVI, 1962—63, s. 154; D. Nohlen: Wahlsysteme der Welt. Daten und Analysen. Ein Handbuch. München 1978, s. 222—228; K. Hill: »Belgium: Political Change in a Segmented Society» teoksessa Richard Rose (ed.): Electoral Behavior: A Comparative Handbook. New York 1974; s. 57—58.

³ S. Rokkan & J. Meyriat: International Guide to Electoral Statistics. Vol. I: West Europe. The Hague: Mouton 1969, s. 235—236; A. Lijphart: »The Netherlands: Continuity and Change in Voting Behavior» teoksessa Rose (ed.) 1974 mt., s. 230—231; D. Nohlen 1978 mt., s. 213, T. T. Mackie & R. Rose: The International Almanac of Electoral History. Bristol 1974, s. 267.

⁴ E. Lakeman: How Democracies Vote. A Study of Electoral Systems. London 1974, s. 219—226; P. Campbell: French Electoral Systems and Elections: 1789—1957. New York 1958; P. M. Williams: French Politicians and Elections 1951—1969, Cambridge: The University Press 1970; D. Nohlen 1978 mt., s. 161; F. A. Hermens: Die Wahlrechtsentwicklung der Nachkriegszeit in Frankreich, Italien und Griechenland, Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart. Neue Folge, Band 5, 1956, s. 268—270.

⁵ U. Kitzinger: German Electoral Politics. London: Oxford University Press 1960; Lakeman 1974 mt., s. 208—210; Rokkan & Meyriat 1969 mt., s. 129—131. 1960-luvun loppupuolella Länsi-Saksassa keskusteltiin siirtymisestä kokonaan enemmistövaalijärjestelmään. Tässä yhteydessä suoritettiin myös laajoja simulatiotutkimuksia mahdollisen vaalijärjestelmän muutoksen vaikutuksista; ks. R. Wildenmann & W. Kaltefleiter & U. Schlect: »Auswirkungen von Wahlsystemen auf das Parteien- und Regierungssystem der Bundesrepublik» teoksessa E. K. Scheuch & R. Wildenmann (eds.): Zur Soziologie der Wahl. Cologne: Westdeutscher Verlag 1968; D. P. Conradt: »Electoral Law Politics in West Germany». Political Studies, 18, 1970, s. 341—356.

⁶ Rokkan & Meyriat 1969 mt., s. 19—20; K. Braunias: Das parlamentarische Wahlrecht, Band I. Berlin & Leipzig 1932, s. 425—426; J. Dreijmanis: »Proportional Representation and its Effects: The Austrian Experience». Parliamentary Affairs. Vol. XXIV, No 1, 1970—71, s. 46.

⁷ Braunias 1932 mt., s. 510—511; Rokkan & Meyriat 1969 mt., s. 310; Mackie & Rose 1974, s. 364.

⁸ Lakeman 1974 mt., s. 214—217; S. H. Barnes: »Italy: Religion and Class in Electoral Behavior» teoksessa Rose (ed.) mt., s. 174—178; J. La Palombara: »The Italian Elections and the Problem of Representation». American Political Science Review, (September), 1953; D. Sternberger & B. Vogel (eds.): Die Wahl der Parlamente und anderer Staatsorgane. Band I: Europa. Berlin 1969, s. 713—715.

⁹ Sternberger & Vogel 1969, s. 564—573; Rokkan & Meyriat 1969 mt., s. 164.

¹⁰ E. Moonman: »Electoral Reform». The Parliamentarian, Vol. LVII, 1976, s. 242—249; Sternberger & Vogel 1969, s. 621—625; D. E. Butler: The Electoral System in Britain Since

1918. Oxford 1963; R. Rose: »Britain: Simple Abstractions and Complex Realities» teoksessa Rose (ed) mt., s. 481—491.

¹¹ Lakeman 1974 mt., s. 250—269; Rokkan & Meyriat 1969 mt., 195—198; C. O'Leary: The Irish Republic, and Its Experiment With Proportional Representation. University of Notre Dame Press 1961; J. F. S. Ross: The Irish Election System: What It Is and How It Works. London 1959.

¹² Sternberger & Vogel 1969 mt., s. 699—702; Rokkan & Meyriat 1969 mt., s. 184—185; N. Andrén: Government and Politics in the Nordic Countries. Stockholm 1964, s. 93—116.

¹³ Rokkan & Meyriat 1969 mt., s. 184.

¹⁴ Sternberger & Vogel 1969 mt., 698.

¹⁵ Andrén 1964 mt., s. 93—116.

¹⁶ Rokkan & Meyriat 1969 mt., 185.

¹⁷ Sternberger & Vogel 1969 mt., s. 702—703.

¹⁸ Sternberger & Vogel 1969 mt., s. 904.

¹⁹ Sternberger & Vogel 1969 mt., s. 906.

²⁰ Nohlen 1978 mt., s. 260; Rokkan & Meyriat 1969 mt., s. 262.

²¹ Nohlen 1978 mt., s. 255.

²² Sternberger & Vogel 1969 mt., s. 1901; ks. myös N. Herlitz: »Proportional Representation in Sweden». American Political Science Review 19 (Aug. 1925), s. 582—291; C-G. Janson: Mandatfördelningen vid andrakammarval. Statens offentliga utredningar 1961: 21. Stockholm 1961.

²³ Nohlen 1978 mt., s. 256—257.

²⁴ H. Forsell: »The Elections in Sweden in September 1970. Politics in a Multi-Level Election». Scandinavian Political Studies No 6/1971, s. 203—204.

²⁵ Lakeman 1974 mt., s. 182—187; ks. myös K. E. Miller: »The Danish Electoral System». Parliamentary Affairs 18, 1965, s. 71—81; K. E. Miller: Government and Politics in Denmark. Boston 1968.

²⁶ Rokkan & Meyriat 1969 mt., s. 165.

²⁷ Mackie & Rose 1974 mt., s. 170.

²⁸ Sternberger & Vogel 1969 mt., s. 699—702.

²⁹ Sternberger & Vogel 1969 mt., s. 903.

³⁰ (Den) grunnlovbestemte valgordning. Innstilling I fra den parlamentariske valgordningskommissjon nedsatt ved Stortingets vedtak av 6. februar 1948. Innstillinger og betenkninger fra kongelige og parlamentariske kommisjoner, departementale komiteer m.m. Innstillinger 1949: 14. Oslo 1949, s. 32.

³¹ Mielenkiinnon kohteina olivat mm. Tanska, Suomi, Islanti, Ruotsi, Belgia, Irlanti, Ranska, Hollanti, Iso-Britannia ja Sveitsi.

³² A. Kaartvedt & R. Danielsen & T. Greve: Det norske storting gjennom 150 år. Bind III. Oslo 1964, s. 13—14.

³³ D. Verney: Parliamentary Reform in Sweden 1866—1921. Oxford 1957, s. 169.

³⁴ (Det) proportionella valsättet vid val till riksdagens andra kammare. 1950 års folkomröstnings- och valsätsutredningsbetänkande I. Statens offentliga utredningar 1951: 58. Stockholm 1951, s. 16.

³⁵ Betänkande angående ändringar i gällande bestämmelser om den proportionella valmetoden avgivet den 3 december 1913. Stockholm 1913; Proportionsvalsakkunningas betänkande II. Det proportionella valsättet vid val till riksdagen. Stockholm 1921, s. 54—55.

³⁶ Proportionsvalsakkunningas betänkande II mt., s. 68.

³⁷ Proportionsvalsakkunningas betänkande II mt. Vaalikartellien haittana pidettiin mm. (s. 43): »Den enskilde väljarens röst insättes, utan att han kan hindra det, i denna förutbestämde miljö, och hans röst kan sålunda komma tillgodo personer, å vilka han icke själv vare sig i första eller andra hand placerar sina sympatier».

³⁸ (Det) proportionella valsättet..., mt. 1951.

³⁹ (Det) proportionella valsättet..., mt. 1951, s. 27—33.

⁴⁰ N. Andrén & H. Lundblad: Svensk statskunskap. Stockholm 1972, s. 132.

⁴¹ (Det) proportionella valsättet... mt. 1951, s. 36—38.

⁴² Författningsfrågan och det kommunala sambandet. Betänkande avgivet av länsdemokratiutredningen. Statens offentliga utredningar 1965: 54. Stockholm 1965, s. 23.

⁴³ Partiell författningsreform. Betänkande av grundlagberedningen. Statens offentliga utredningar 1967: 26. Stockholm 1967, s. 146—148.

⁴⁴ Ks. A. Holm: Rigsdagsvalgene i hundrede år 1849—1947. København 1949, s. 16—17; S. Thorsen: Danmarks folketing — om dets hus og historie. København 1961, s. 78; (Den) danske rigsdag 1849—1949, Bind III: Rigsdagen og folket. København 1950, s. 120.

⁴⁵ Vaalijärjestelmäkustelusta täältä ajalta ks. (Den) danske rigsdag 1849—1949. Bind II: Rigsdagens historie 1866—1949. København 1951, s. 324—325 ja 362—363.

⁴⁶ Betænkning 1953: 74 afgivet af valglovs-kommissionen af 7. juni 1952. København 1953, s. 4.

- ⁴⁷ Betænkning 1953: 74 mt., s. 4 ja 63—67.
- ⁴⁸ Vaalijärjestelmän ja puoluejärjestelmän välisestä suhteesta ks. esim. M. Duverger: *Political Parties*. London 1967, s. 217.
- ⁴⁹ S. Berglund & U. Lindström: *The Scandinavian Party System(s). A Comparative Study*. Lund 1978, s. 16.
- ⁵⁰ S. Kristjánsson: »The Electoral Basis of the Icelandic Independence Party, 1929—1944». *Scandinavian Political Studies*, Vol. 2, No. 1/1979, s. 32.
- ⁵¹ Seuraavassa taulukossa on kirjoitettu ne vaalit, joissa uudistusta on ensimmäisen kerran sovellettu.
- ⁵² Berglund & Lindström 1978 mt., s. 18—19.
- ⁵³ Berglund & Lindström 1978 mt., s. 20.
- ⁵⁴ Vrt. G. Sartori: »European Political Parties: The Case of Polarized Pluralism» teoksessa J. La Palombara & M. Weiner (eds.): *Political Parties and Political Development*. Princeton 1966.
- ⁵⁵ Berglund & Lindström 1978 mt., s. 21.
- ⁵⁶ Suomi ja Tanska kuuluvat myös kaikki Länsi-Euroopan maat huomioon ottaen fragmentoituneimpiin maihin; ks. M. Laakso: Vaalien suhteellisuus Länsi-Euroopan maissa toisen maailmansodan jälkeen. Jyväskylän yliopisto. Valtio-opin laitoksen julkaisuja No. 33/1978, s. 46—57.
- ⁵⁷ Ks. esim. M. Laakso 1978 mt., s. 15—21.
- ⁵⁸ J. Loosemore & V. Hanby: »The Theoretical Limits of Maximum Distortion: Some Analytic Expressions for Electoral Systems». *British Journal of Political Science* 1/1971.
- ⁵⁹ D. W. Rae & V. Hanby & J. Loosemore: »Thresholds of Representation and Thresholds of Exclusion: An Analytic Note on Electoral Systems». *Comparative Political Studies* 3/1971, s. 479—488.
- ⁶⁰ Ks. tarkemmin M. Laakso & R. Taagepera: »The 'Effective' Number of Parties: A Measure with Application to West Europe». *Comparative Political Studies*, Vol. 12. No. 1/1979, s. 3—28.
- ⁶¹ Lähinnä kiistellään Colemanin, Banzhafin ja Shapley-indeksin paremmuudesta. Mittojen määrittelystä ks. M. Laakso: Valtaindeksien paradoksit. Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin tutkimuksia N 49/1978. Kyseisessä monisteessa on myös perusteellisesti selvitetty tässä artikkelissa käytettävän Shapley-indeksin laskemista (ks. s. 7—14).
- ⁶² Ks. M. Laakso: Vaalijärjestelmämme uudistamisvaihtoehtoja. Jyväskylän Yliopisto, Valtio-opin laitoksen julkaisuja No. 35/1978, erityisesti s. 47—55 (b).
- ⁶³ Islantia periodilla 1927—59 ei tässä yhteydessä ole otettu huomioon, koska maassa sovellettiin osittain myös enemmistövaalijärjestelmää.
- ⁶⁴ M. Laakso 1978 mt., s. 49.
- ⁶⁵ Tutkimuksessa M. Laakso 1978 (b) mt. on selvitetty yli 10 Pohjoismaiden mallin mukaisen uudistusvaihtoehdon vaikutusta maamme vaalien suhteellisuuteen ja puoluejärjestelmän fragmentoitumiseen v. 1975 eduskuntavaalien tulosten perusteella. Tutkimus osoitti, että esim. äänikynnyksen käyttöönotto maassamme on problemaattista korkeiden määränemmistöjen vuoksi.